

УДК 338.1

А. С. Саленко,

к. е. н., докторант кафедри економіки, Класичний приватний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4769-9301>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.11.124

ІМПЕРАТИВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ ТА ЇХ ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

А. Salenko,

PhD in Economics, Doctoral student of the Department of Economics,

Classical Private University

IMPERATIVES FOR THE FORMATION OF THE KNOWLEDGE ECONOMY AND THEIR PRACTICAL IMPLEMENTATION

Визначено, що знання як соціальне явище і основа постіндустріального суспільства є предметом дослідження вчених-філософів, соціологів, правознавців, фахівців з інформаційних систем, економістів, дослідників проблем державного управління.

Економіка знань є новою формою соціальної організації, що розвивається на основі впровадження нових постіндустріальних економічних форм, де сектор послуг домінує над матеріальним виробництвом, інформація та знання стають основними чинниками економічного зростання, а творчість стає суспільною діяльністю.

На основі проведених досліджень доцільно визначено основні позиції, що характеризують сучасне уявлення про постіндустріальне суспільство і які, одночасно, можуть бути характеристиками економіки знань.

Як приклад діяльності в умовах наближених до економіки знань наведено діяльність інженерної школи Noosphere Engineering School та її співпрацю з Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара.

It has been determined that knowledge as a social phenomenon and the foundation of post-industrial society is the subject of research by philosophers, sociologists, legal scholars, information systems specialists, economists, and researchers of public administration issues. The complexity of defining this category stems from subjective and objective reasons.

It has been substantiated that the knowledge economy is a new form of social organization that develops on the basis of the introduction of new post-industrial economic forms. It is a form in which the service sector dominates material production, information and knowledge become the main factors of economic growth, and creativity becomes a social activity.

Based on an analysis of the authors' research, conclusions have been drawn about the significant interconnection between the knowledge economy and post-industrial society. These two categories define services as the main vector of economic development. The difference is that the knowledge economy describes economic growth as a consequence of the development of educational services and services in the scientific and technological sphere.

In a post-industrial society, there are two methods for determining the nature of labor. Scientists who adhere to the first approach view the change in the nature of labor as a process that, with the formation of a new social class, the "cognitariat," also changes the social structure. The research of another group of scientists focuses more on improving the professional qualities of individual employees, developing their abilities, intellectual skills, and creative abilities. These approaches are interrelated.

As an example of activities in conditions close to the knowledge economy, we can cite the activities of the Noosphere Engineering School and its cooperation with the Oles Honchar Dnipro National University. The Noosphere Engineering School, under the auspices of the Noosphere Association, is introducing a comprehensive knowledge management system whose main components are start-up competitions, non-traditional forms of scientific project development, and the combination of classical education with commercial approaches.

It has been determined that there is a unanimous opinion in scientific circles today that the innovative development of national educational and scientific institutions is linked to the introduction of new technologies, methods, ideas, and knowledge into scientific research with a view to their practical application.

Ключові слова: формування, економіка знань, реалізація, послуги, інновації, інформація, постіндустріальна, імперативи.

Key words: formation, knowledge economy, implementation, services, innovation, information, post-industrial, imperatives.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Класична економічна теорія вважається однією з найпродуктивніших течій в економічній думці. В її рамках було розроблено багато еко-

номічних теорій і сформульовано багато економічних законів. Було сформульовано найважливішу модель в економічній науці — теорію вартості-праці. Наслідуючи фізіократів, класики

проголосили економічний лібералізм. Ця школа активно розвивалася наприкінці XVIII століття та в 1830-х роках. Як важливу основу економіки знань слід також зазначити неокласичні течії в економіці: кейнсіанська економічна політика, монетарна, макроекономіка та мікроекономіка. Інституційні та неінституційні теорії також формують світовий ландшафт економіки знань та постіндустріальної економіки.

Особливо варто відзначити постать науковці підходи А. Сен-Симона, який визначив пріоритети індустріалізації. Його надбання в сфері економіки недостатньо аналізується вітчизняними економістами. Багато його сучасників вважали Сен-Симона британським шпигуном, оскільки він широко висвітлював переваги промислового розвитку. Однією з головних ідей Сен-Симона була індустріалізація французької економіки. Він хотів, щоб Франція могла відігравати провідну роль у міжнародному економічному житті. Деякі елементи його світогляду, такі як об'єднання виробників (у майбутньому об'єднання капіталу і створення компаній), вплив інституту власності на ефективність управління країною і розвиток економіки, роль держави в управлінні соціальними і економічними процесами (у сучасному розумінні, концепція "державне партнерство") дозволяють вважати А. Сен-Симона вченим, який зробив великий внесок у теорію економічного розвитку, особливо як прихильник і представник технологічної модернізації та пропагандист необхідності індустріалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Незважаючи на деякі тенденції до надмірної індустріалізації, основним двигуном економічного розвитку є послуги, особливо наукові. Поширення сучасних інформаційних технологій та інформаційних технологій створює основу для тіснішого спілкування між людьми, що живуть у різних регіонах, але водночас може зробити менш ефективними особисті стосунки між колегами, які працюють в одному офісі. Загальні фактори теорії постіндустріального суспільства та економіки знань висвітлюють значну схожість цих теорій та закладають основи для фундаментальних змін, що відбуваються в постіндустріальному суспільстві. Відповідні дослідження проводили такі вчені як: Білозубенко В.С. [1, 2, 3, 4, 5], Гринько Т.В. [9], Джинджо-ян В.В. [7], Поляков М.В. [8], Сазонець І.А. [6, 7, 10], Сазонець О.М. [10], Ханін І.Г. [1, 2, 3, 4, 5] Були досліджені такі проблеми як: асиметричність глобального простору економіки знань:

оцінка на прикладі розривів показників національної науки, детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустріального переходу, соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства, особливості та пріоритети інноваційного розвитку підприємницьких структур в сучасних мінливих умовах, інтелектуалізація сучасної економіки.

Окремо слід виділити наукові доробки вказаних авторів, що пов'язані безпосередньо з економікою знань та освітою. Серед таких напрацювань наступні: особливості інноваційної моделі економічного розвитку і зростаюча роль освіти в ній, сектор освіти у структурній моделі національної інноваційної системи, співвідношення концепцій економіки знань та цифрової економіки у формуванні нової парадигми розвитку світового господарства, асиметричність глобального простору економіки знань: оцінка на прикладі розривів показників національної науки, економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт.

МЕТА СТАТТІ

Тематика економіки знань, яка повною мірою досліджена закордонними вченими, значною мірою розкрита і в наукових працях вітчизняних авторів. Тому в представленій статті нами поставлено завдання уточнити сутність економіки знань, визначити її імперативи, зв'язок із системою послуг(наукових і освітніх), розкрити взаємозв'язок концепцій економіки знань та постіндустріальної економіки та визначити їх вплив на суспільні трансформації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Категорія "знання" є міждисциплінарною. Знання як соціальне явище і основа постіндустріального суспільства є предметом дослідження вчених-філософів, соціологів, правознавців, фахівців з інформаційних систем, економістів, дослідників проблем державного управління. Складність визначення цієї категорії впливає з суб'єктивних і об'єктивних причин.

Для аналізу важливості інформації як ресурсу для розвитку економіки знань важливо визначити інформацію як програму дій для матеріальних і соціальних процесів, засіб комунікації, організаційний фактор матеріальних і енергетичних систем. Використовуючи ці властивості, інформацію можна перетворити на знання та використовувати як один з основних елементів побудови постіндустріальних соціальних та економічних систем.

Можна сказати, що економіка знань є новою формою соціальної організації, що розви-

вається на основі впровадження нових постіндустріальних економічних форм, де сектор послуг домінує над матеріальним виробництвом, інформація та знання стають основними чинниками економічного зростання, а творчість стає суспільною діяльністю. Одним з імперативів економіки знань є її взаємозв'язок з теорією постіндустріального суспільства.

На основі аналізу досліджень вітчизняних авторів, можна зробити висновки про значний взаємозв'язок економіки знань та постіндустріального суспільства. Ці дві категорії визначають послуги як головний вектор розвитку економіки. Різниця в тому, що економіка знань описує економічне зростання як наслідок розвитку послуг освіти та послуг науково-технологічної сфери.

Поняття "постіндустріальне суспільство" використовується в вузькому і широкому сенсі: у вузькому значенні, при безпосередньому вивченні третього і вищого рівня людської цивілізації; у широкому значенні, коли ця теорія вивчає всі етапи розвитку цивілізації — доіндустріальний, індустріальний і постіндустріальний — оскільки без комплексного підходу неможливо зрозуміти суть постіндустріального суспільства.

Наука стає справжнім двигуном розвитку економіки та країни в цілому. М. Поляков пропонує методичні підходи, що можуть бути застосовані для вивчення впливу науки на формування постіндустріального суспільства, що ще раз підтверджує міждисциплінарний та складний характер досліджень, пов'язаних з цим явищем [8]. Держава виділяє кошти на фінансування науки з метою розвитку прикладних проектів, тоді як приватні інвестори та великі компанії вкладають все більше коштів у теоретичні дослідження. Теоретичні дослідження також розвиваються в найрозвиненіших країнах світу на основі партнерства між державним і приватним секторами. Відбувається зміна ставлення до соціальної ролі теоретичних знань як джерела інновацій.

Постматеріальні мотивації мають важливі особливості, пов'язані з дефіцитом інформації, індивідуальним характером стимулів, посиленням диференціації оплати праці, новими підходами до оцінки якості послуг, високим професійним рівнем працівників, підвищенням рівня життя людей. Поступова зміна структури економіки та характеру праці призводить до глобальних змін у житті людей. Зміни, що відбуваються в новому суспільстві, можна розділити на три підгрупи: культурні, економічні та соціально-політичні.

На основі проведених досліджень доцільно визначити такі основні позиції, що характеризують сучасне уявлення про постіндустріаль-

не суспільство і які, одночасно, можуть бути характеристиками економіки знань:

1. Поняття постіндустріального суспільства та ідеї, що його складають, є міждисциплінарними і не можуть бути вирішені на основі одного методологічного підходу.

2. Світовою наукою визначено теоретичні межі та найбільш загальні критерії для визначення постіндустріальних країн, систем та суспільств. Короткий термін експериментальних досліджень процесів постіндустріалізації не дозволяє визначити ці критерії.

3. Більшість економік розвинених країн з наукової точки зору можна вважати "відсталими індустріальними суспільствами" або "країнами, що перебувають у перехідному до індустріального етапі".

4. Постпромислове суспільство можна загально визначити як суспільство, засноване на передових технологіях, що сприяють значному економічному розвитку та поширенню інформаційних технологій, вплив яких поширюється на сектор послуг, усі галузі економіки та усі сфери життя людини. Крім того, в країнах, де громадяни мають високий матеріальний добробут, розвиваються також інші сектори послуг, пов'язані зі спортивними, культурними, розважальними та оздоровчими потребами людей.

5. Необхідні подальші дослідження для розробки теоретичних підходів до концепції постіндустріального суспільства з економічної точки зору, з акцентом на економічних відносинах та перспективах розвитку сучасної економіки як економіки послуг, економіки, заснованої на знаннях, та інформаційної економіки.

Важливим імперативом економіки знань є визначення природи праці у новому суспільстві. У економіці знань існують два методи визначення природи праці. Вчені, які дотримуються першого підходу, розглядають зміну природи праці як процес, який із формуванням нового соціального класу, "когнітаріїв", також змінює соціальну структуру. Дослідження іншої групи вчених зосереджуються скоріше на вдосконаленні професійних якостей окремих працівників, розвитку їхніх здібностей, інтелектуальних навичок та творчих здібностей. Ці підходи взаємопов'язані.

Однією з особливостей сучасної епохи, що поєднує ці два підходи, є високий рівень освіти та високі вимоги до підготовки фахівців у галузі передових технологій та інформаційних технологій. Це явище є важливим імперативом розвитку економіки знань. Доцільно розробити єдину концепцію створення та розвитку економіки знань, яка враховуватиме зміни суспільства в цілому, а також професійні та людські якості та здібності особистості та працівника.

На основі аналізу дослідження М. Полякова можна стверджувати, що наукова концепція глобальної еволюції економіки, заснованої на знаннях, включає в себе численні визначальні соціальні фактори.

Сфера послуг швидко розвивається і базується на передових технологіях та інформаційних системах (послугах). У деяких країнах і регіонах, що вважаються постіндустріальними, спостерігаються тенденції, які свідчать про те, що значні виробничі потужності переміщуються за межі цих країн і регіонів. Це особливо стосується галузей, що завдають шкоди навколишньому середовищу, а в деяких випадках і здоров'ю людей. Статистичні дані не є достатніми і публікуються з запізненням.

М. Поляков провів глибоке наукове дослідження в галузі розвитку економіки, заснованої на знаннях. Основні принципи наукового підходу до економіки, заснованої на знаннях, як культурного аспекту постіндустріального розвитку, в їх теоретичному тлумаченні збігаються з постіндустріальною теорією та теорією економіки, заснованої на знаннях, але автор також відзначає деякі методологічні відмінності.

Основними умовами соціальної взаємодії в процесі створення знань є такі:

По-перше, людина, яка створила знання на перших етапах розвитку людства, мусила покладатися на накопичений досвід, а життя одного покоління було недостатнім для накопичення такого досвіду.

По-друге, сучасні наукові дослідження проводяться великими науковими групами, і лише співпраця творчих та інноваційних людей може привести до революційних відкриттів у галузі наукового та технологічного розвитку.

По-третє, сучасні наукові проекти базуються на структурованих і організованих організаційних та підготовчих рішеннях:

По-четверте: сучасні наукові дослідження базуються на інформаційних ресурсах та знаннях, розроблених в інших групах.

По-п'яте: знання виникають не тільки в результаті використання баз даних, але й завдяки вдосконаленню методів і форм використання та соціальних взаємодій, що розвиваються в процесі використання.

У своїй роботі М. Поляков стверджує, що соціальна спрямованість існуючих соціальних відносин і відносин виробництва не відповідає швидкозмінним потребам економіки знань. Дослідник підкреслює важливість і значення окремих соціальних компонентів економіки знань.

У своїй монографії М. Поляков визначає визначальні (онтологічні) чинники економіки

знань, серед яких виділяються товарні, технологічні, еволюційні та соціальні. До першої групи належать визначальні чинники конкурентоспроможності, технології, ресурси та фактори, до другої групи — визначальні чинники політичного, економічного, соціального та історичного характеру.

Система управління виявленими інституційними змінами охоплює всі етапи трансформації стратегічного управління виробничою системою, що базується на інформаційному характері сучасної економіки та практичних завданнях, що стоять перед інституційними структурами управління. З метою розробки запропонованої системи в статті проаналізовано напрямки діяльності вітчизняних дослідників, які вивчали проблеми управління підприємством в інформаційній економіці. Також було проаналізовано співпрацю організацій з новими інноваційними структурами — інформаційно-технологічними групами — і встановлено, що останні надають значні переваги в управлінні сучасними організаціями в галузі маркетингу, зовнішньої економічної діяльності, фінансів, підготовки кадрів та прискорення процесу прийняття рішень. Інноваційні структури, такі як інженерні школи, набувають все більшого значення у підготовці керівників нового покоління в галузі управління підприємством. Як приклад діяльності в умовах наближених до економіки знань можна навести діяльність інженерної школи Noosphere Engineering School та її співпрацю з Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара, метою якої є підготовка кваліфікованих фахівців для функціонування систем управління організаціями в інформаційній економіці та економіці знань. Крім того, Noosphere Engineering School під егідою Асоціації "Noosphere" запроваджує цілісну систему управління знаннями основними складовими якої є курси стартапів, нетрадиційні форми розробки наукових проектів, поєднання класичної освіти із комерційними підходами.

ВИСНОВКИ

Науково-технічний розвиток є невід'ємною частиною економіки, заснованої на знаннях. Дослідження в галузі економіки знань мають методологічний та міждисциплінарний характер. Вони охоплюють тенденції міжнародної економіки, вивчення національної економіки, інформаційної економіки, економічну теорію та практичний аналіз діяльності навчальних закладів. Деякі сучасні публікації аналізують інституційні інновації, теорію розвитку інформації та технологій, формування економіки знань.

Матеріали наукових публікацій, що з'явилися в цій галузі, значною мірою перевірені на практиці в окремих університетах нашої країни. Досвід провідних університетів є корисним і для інших українських вишів.

У наукових колах сьогодні переважає одна думка, що інноваційний розвиток національних освітніх і наукових установ пов'язаний із впровадженням нових технологій, методів, ідей і знань у наукові дослідження з метою їх застосування на практиці.

Література:

1. Ханін І.Г., Білозубенко В.С., Шаблій С. Є.. Особливості інноваційної моделі економічного розвитку і зростаюча роль освіти в ній. Бізнес Інформ. 2020. № 9. С. 56—64.
2. Ханін І.Г., Білозубенко В.С. Сектор освіти у структурній моделі національної інноваційної системи. Актуальні проблеми економіки. 2019. №6 (216). С. 51—60.
3. Ханін І.Г., Білозубенко В.С., Середюк Т.Б. Особливості інноваційної моделі економічного розвитку і зростаюча роль освіти в ній. Економічний простір. 2020. №158. С. 28—37.
4. Ханін І.Г., Білозубенко В.С., Про співвідношення концепцій економіки знань та цифрової економіки у формуванні нової парадигми розвитку світового господарства. Проблеми економіки. 2018. №6. С. 38—43.
5. Ханін І.Г., Білозубенко В.С., Поляков М.В., Асиметричність глобального простору економіки знань: оцінка на прикладі розривів показників національної науки. Бізнес-інформ: наук. журнал. — 2018. — №6. — С. 16—23.
6. Сазонет І.А., Саленко А.С. Детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустріального переходу. Рівне. Волин. Обереги, 2019. 176 с.
7. Джинджоян В.В., Саленко А.С., Сазонет І.А. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства: монографія. Рівне, Волин. обереги, 2021, 190 с.
8. Поляков М.В. Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт. Дніпро, Нова ідеологія, 2018, 688 с.
9. Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З., Морoka Д. М. Особливості та пріоритети інноваційного розвитку підприємницьких структур в сучасних мінливих умовах. Економічний простір, 2021. № 175, 52—58.
10. Sazonets Olga, Salenko Andrii. Intellectualization of methods to improve the system of transport services. Monograph. LAP LAMBERT Academic Publishing. 2022, 97 p.

References:

1. Khanin, I.H., Bilozubenko, V.S. and Shablii, S. Ye. (2020), "Features of the innovative model of economic development and the growing role of education therein", *Biznes Inform*, vol. 9. С. 56—64.
 2. Khanin, I.H. and Bilozubenko, V.S. (2019), "The education sector in the structural model of the national innovation system", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6 (216). S. 51—60.
 3. Khanin, I.H., Bilozubenko, V.S. and Sereidiuk, T.B. (), "Features of the innovative model of economic development and the growing role of education in it", *Ekonomichnyj prostir*. 2020. №158, pp. 28—37.
 4. Khanin, I.H. and Bilozubenko, V.S. (2018), "On the correlation of the concepts of the knowledge economy and the digital economy in the formation of a new paradigm for the development of the world economy", *Problemy ekonomiky*, vol. 6, pp. 38—43.
 5. Khanin, I.H., Bilozubenko, V.S. and Poliakov, M.V. (2018), "The asymmetry of the global space of the knowledge economy: an assessment using the example of gaps in national science indicators", *Biznes-inform: nauk. zhurnal*, vol. 6, pp. 16—23.
 6. Sazonets', I.L. and Salenko, A.S. (2019), *Determinanty liberalizatsii vysokotekhnologichnoho pidpriemnytstva v umovakh postindustrial'noho perekhodu* [Determinants of liberalization of high-tech entrepreneurship in the post-industrial transition], Volyns'ki oberehy, Rivne, Ukraine.
 7. Dzhindyhoian, V.V. Salenko, A.S. and Sazonets', I.L. (2021), *Sotsial'ni determinanty rozvytku sfery posluh v kontseptsii formuvannia postindustrial'noho suspil'stva* [Social determinants of development of the service sector in the concept of formation of post-industrial society], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
 8. Poliakov, M.V. (2018), *Ekonomika znan': sutnist', determinanty, hlobal'nyj landshaft* [Knowledge economy: essence, determinants, global landscape], Nova ideolohiia, Dnipro, Ukraine.
 9. Hryn'ko, T. V., Hviniashevili, T. Z. and Moroka, D. M. (2021), "Features and priorities of innovative development of business structures in modern changing conditions", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 175, pp. 52—58.
 10. Sazonets, O. and Salenko, A. (2022), *Intellectualization of methods to improve the system of transport services*, LAP LAMBERT Academic Publishing, London, UK.
- Стаття надійшла до редакції 12.05.2025 р.*